

Ks. Bogusław D. Kwiatkowski¹
UKSW, Płock

INSPIRACJE CHRYSOLOGICZNE WE WŁOSKIEJ POEZJI RELIGIJNEJ POCZĄTKU XXI WIEKU

Chrystologia, poezja i kondycja wiary człowieka początku XXI w. to trzy płaszczyzny, które składają się na tę refleksję. Podstawowe pytania, na które próbuje odpowiedzieć niniejszy artykuł, to najpierw problem miejsca Chrystusa w twórczości poetyckiej, następnie zagadnienie relacji między refleksją poetycką a życiem, a także pytanie o oczekiwania i nadzieje, jakie wobec Jezusa i odnoszącej się do Niego wiary wyraża chrześcijanin zanurzony w ponowoczesność. Poezja sięgająca po inspiracje chrystologiczne jest w stanie ukazać religijny portret chrześcijanina obecnej epoki. Spróbujemy go naszkicować.

1. USTALENIA WSTĘPNE

Od dawna już przyjmuje się we współczesnej teologii, iż jednym z *loci theologici* jest literatura, w obrębie której uprzywilejowane miejsce zajmuje poezja. Nie jest naszym zamiarem powracać w niniejszym artykule do tego zagadnienia, albo zatrzymywać się na kwestiach metodologicznych, gdyż wiele już na te tematy zostało napisane². Nawiązując tu do myśli włoskiego teologa Angelo Amato, można by powiedzieć, że bardziej niż jako *locus theologicus*, literatura jest potrzebna do odczytywania skomplikowanej natury ludzkiej poprzez stawianie pytań i szukanie na nie odpowiedzi³. Chcielibyśmy więc zwrócić uwagę na poezję jako na wytwór myślenia i wyraz odczuwania zagadnień religijnych u człowieka żyjącego w konkretnym kontekście czasowym i kulturowym. To myślenie i odczuwanie przekłada się z jednej strony na działanie praktyczne, a z drugiej jego efektem

¹ Ks. dr Bogusław Daniel Kwiatkowski, ur. 1965 r., jest dyrektorem Soborowego Studium Teologiczno-Pastoralnego Diecezji Płockiej i Ośrodka Naukowo-Badawczego UKSW z siedzibą w Płocku. Wykłada teologię dogmatyczną w Płocku i na Wydziale Teologicznym UMK w Toruniu. Adres do korespondencji: ul. Misjonarska 1, 09-402 Płock, e-mail: kwiad65@gmail.com.

² Zob. J. Szymik, *Teologia na początek wieku*, Katowice-Ząbki 2001, s. 235-441; tenże, *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Katowice 1994.

³ Por. A. Amato, *Gesù il Signore. Saggio di cristologia*, Bologna 2003⁶, s. 30.

jest idea. W przypadku poezji idea ta jest mniej lub bardziej zawoalowana, dlatego konieczny jest wysiłek interpretacyjny. Spojrzenie na poezję jest obecnie tym bardziej pożądane i zasadne, im bardziej świat staje się wyzuty z wszelkiego symbolu i poetyckiego spojrzenia na rzeczywistość⁴. Poezja w jej wymiarze religijnym staje się więc swoistym antidotum na spłaszczoną wizję świata i człowieka oraz otwarciem na najgłębsze pokłady ducha.

W niniejszej publikacji chcielibyśmy wskazać na poezję jako na efekt „teologii przeżytej”. Główny nacisk zostanie położony na odnalezienie inspiracji chrystologicznych i ich związek z konkretem życiowym autorów. Tak postrzegana poezja religijna jest w stanie odpowiedzieć na pytanie, jak dzisiaj, w kontekście społeczeństwa postindustrialnego, albo ponowoczesnego, rozumiana jest wiara. Jakie miejsce w życiu i refleksji człowieka wierzącego zarezerwowane jest dla Jezusa Chrystusa? W końcu, jaki religijny obraz człowieka można zbudować na bazie jego poetyckiej refleksji chrystologicznej? Można zadać pytanie, dlaczego bierzemy pod uwagę poezję włoską. Pozornie wydaje się ona daleka od naszego, polskiego kręgu kulturowego. Odległość ta jest jednak złudna. Nie miejsce tu na pogłębione, porównawcze analizy socjologiczne kultury polskiej i włoskiej, ale nawet poznanie przednaukowe podpowiada nam, że kultury te są w wielu wymiarach sobie bardzo bliskie. Wystarczy tu wspomnieć chociażby przywiązanie do religijności tradycyjnej, pobożność maryjną, miejsce Kościoła w życiu społeczeństwa itp. Społeczeństwo włoskie, w dużym procencie katolickie, które wcześniej doświadczyło zderzenia wiary z kulturą nowoczesną i ponowoczesną, może być dla nas pewnym probierzem pozwalającym snuć przewidywania dotyczące przebiegu ewolucji odczuwania religijności w Polsce.

2. ŹRÓDŁA

Niemożliwe jest dokonanie w tak krótkim opracowaniu refleksji nad całokształtem włoskiej poezji religijnej początków XXI w. Takie zamierzenie przesta bowiem zdecydowanie możliwości niniejszej publikacji. Dlatego też na samym początku należy określić ramy poszukiwań. Za podstawę refleksji przyjmujemy cztery zbiory poezji religijnej, które ukazały się jako pokłosie konkursów poetyckich w Torreglia, we Włoszech, w latach 2001-2007, zwanych *Premio Nazionale di Poesia Religiosa „San Sabino”*. Konkursy te mają charakter ogólnokrajowy, obejmują więc szerokie spektrum uczestników, a więc są reprezentatywne społecznie⁵. W artykule wprowadzającym do pierwszego tomu antologii wierszy ze wspomnianych konkursów czytamy, że poezja reprezentowana przez autorów

⁴ Mówi się niekiedy o odpoetyzowaniu poznania. Zob. Ch. Duquoc, *La teologia in esilio. La sfida della sua sopravvivenza nella cultura contemporanea*, Brescia 2004, s. 14-15.

⁵ W sumie zbiory te zawierają ponad 350 utworów. Z konieczności zajmiemy się tylko niektórymi.

tkwi swymi korzeniami w tradycji włoskiej poezji religijnej XX w., ale zawiera odniesienia do twórczości poetów awangardowych. Spotyka się w niej rzeczywistość ponowoczesna z poszukiwaniem *sacrum*, dlatego taka poezja staje się adekwatnym wyrazem dążeń, odczuwania i wiary człowieka współczesnego⁶. Opinia ta wskazuje na złożoność literacką publikowanych wierszy, która pozwala jednak odszyfrować podstawowe wymiary religijności. Nawet pobieżna analiza treści utworów, umieszczonych w interesujących nas zbiorach, wskazuje na wielką różnorodność zagadnień religijnych poruszanych przez autorów.

Nie zamierzamy wdawać się w niniejszej publikacji w spory dotyczące jakości literackiej utworów, do których się będziemy odwoływać. To zadanie pozostawiamy specjalistom. Zajmiemy się wyłącznie stroną teologiczną tych utworów, a właściwie jedynie odwołaniami chrystologicznymi. We wspomnianych utworach mają one zazwyczaj formę pewnych inspiracji, czy też chrystologicznego tła, które ma za zadanie wyeksponować jakieś konkretne zagadnienie. Inspiracje chrystologiczne wydają się jednym z częściej podejmowanych zagadnień. Chrystus współczesnych poetów włoskich jest kimś, kto tkwi głęboko w świadomości religijnej, a odwoływanie się do Niego, czy aluzje do wydarzeń z Jego życia, albo do problemów, dla których wydaje się być najsensowniejszym rozwiązaniem, jest nader częste. Postaramy się więc prześledzić przynajmniej główne nurty tychże chrystologicznych inspiracji, obecne w utworach, które będziemy analizować.

3. CHRYSYTUS POETÓW

Poezja, której chcemy się przyjrzeć, niesie ze sobą silny ładunek autentycznej wiary i pobożności chrześcijańskiej oraz stanowi przykład otwarcia się na Chrystusa⁷. Wydaje się oczywistością fakt, iż w poezji religijnej Chrystus powinien zajmować zdecydowanie uprzywilejowane miejsce. Jednak to, w jaki sposób jest On przedstawiany i „odczuwany” przez poetę, odkrywa przed nami rzeczywiste miejsce, jakie zostaje Mu zarezerwowane w refleksji, a więc konsekwentnie w życiu wiary autora. Warto więc pokrótce scharakteryzować niektóre treści chrystologiczne, jakie pojawiają się w interesującej nas twórczości. Po wstępnej ocenie zawartości omawianych utworów można schematycznie podzielić wystę-

⁶ Por. G. Giuliucci, *L'arte poetica è immaginazione, abilità linguistica e mix di umanità religiosa individuale e di appartenenza alla società e alla storia*, w: *Primo Premio Nazionale di Poesia Religiosa „San Sabino”*, Torreglia 2001, s. 12-13. Zbiór cytowany dalej jako 1PN.

⁷ W słowie wstępnym do trzeciego tomu czytamy: „(...) tutte le poesie che ci vengono ‘donate’ nascono dalla vita degli autori, intensamente umana e religiosa. Per questo l'intuizione della poesia del messaggio di Cristo si veste di immagini e situazioni di attualità e ci aiuta a capire la dimensione profonda della loro ricerca di Dio, una ricerca assolutamente umana e sincera che spesso assume la dimensione del ‘grido’” (L. Sinigaglia, *Presentazione*, w: *Secondo Premio Nazionale di Poesia Religiosa „San Sabino”*, Torreglia 2003, s. 5. Zbiór cytowany dalej jako 2PN).

pujące tam odwołania do Chrystusa na następujące: 1) Chrystus jako bohater wydarzeń ewangelicznych; 2) wydarzenia z życia Chrystusa jako ilustracja doświadczeń egzystencjalnych autora; 3) Chrystus jako źródło i symbol wartości; 4) Chrystus jako spełnienie oczekiwań i nadziei; 5) szeroko pojęte nawiązania do Chrystusa, Jego nauczania i wydarzeń z Jego życia.

Jest to podział schematyczny, a więc w dużej mierze sztuczny, znaczy to, że nie zawsze każdy utwór można uznać za należący do jednej tylko kategorii. Trudno silić się także na klasyfikowanie utworów w oparciu o powyższy schemat. Istnieje jednak inna droga do swego rodzaju klasyfikacji zagadnień chrystologicznych, poruszanych przez włoskich poetów. Jest to próba spojrzenia na zagadnienia chrystologiczne w oparciu o porządek historiozbowczy. Wiele utworów odwołuje się bowiem do konkretnych wydarzeń ewangelicznych, albo tajemnic życia Chrystusa. Spróbujmy zatem prześledzić tematykę owych utworów w oparciu o taki właśnie porządek. Oczywiście, będzie to z konieczności spojrzenie jedynie skrótowe i wybiórcze.

3.1. WCIELENIENIE I BOŻE NARODZENIE

W interesującej nas poezji religijnej możemy znaleźć odniesienia do początków definitywnego wypełnienia historii zbawienia w wydarzeniu Chrystusa, jakim było Wcielenie. Chociaż jest to zagadnienie kluczowe od strony teologicznej, to jednak poeci, których utwory znalazły się w omawianych zbiorach, temat ten poruszają raczej marginalnie. Wcielenie jako temat pojawia się bezpośrednio w jednym z wierszy, noszącym właśnie tytuł *Incarnazione* (Wcielenie):

Zubożyłeś się
z twojej nieskończoności
aby być współzującym
z tym, co jest skończone
aby być okiełznanym
w wąskich horyzontach
naszych doświadczeniach
codziennych⁸.

Chociaż utwór nawiązuje do wydarzenia Wcielenia jako uniżenia Syna Bożego, to jednak większą uwagę zwraca na rzeczywistość ludzką, której uczestnikiem staje się Chrystus. Podziw nad uniżeniem się Boga podkreśla sytuację człowieka, a domyślnie sytuację codziennych doświadczeń „wąskich horyzontów”, których uczestnikiem jest zapewne autor.

---

⁸„Ti sei impoverito/ della tua infinità/ per essere convivente/ con ciò che è finito/ per essere imbrigliato/ in orizzonti stretti/ nostre esperienze/ quotidiane”. T. Calderini, *Incarnazione*, w: 2PN, s. 58.

Znacznie więcej miejsca w interesujących nas utworach zajmuje temat narodzenia Chrystusa, zapewne z powodu istotnego miejsca, jakie w życiu religijnym i tradycji włoskiej ma uroczystość Bożego Narodzenia. Atmosferę tego zbawczego wydarzenia wraz z próbą syntezy teologicznej oddaje wiersz *Mangiatoia* (Żłóbek). Znamienne jest szczególnie jego zakończenie:

„Miłość bez końca. W tej zimnej nocy spisu przychodzi na świat Światło. Bóg z nami. Bóg dla nas. W tym nędznym i brudnym żłóbku spoczywa Odkupiciel, pokorny. Ten Odkupiciel, który od pierwszego swego życiowego oddechu daruje całego siebie. W żłóbku. (...) Ten Odkupiciel, który staje się pożywieniem dla ludzi. W żłóbku. Ten Odkupiciel uczyniony z Miłości, Stworzony przez Miłość. Miłość bez końca. On jest między nami. W żłóbku. I ciemność nie jest już tak ciemna. I chłód nie jest już tak chłodny. I smutek został pocieszony. Poszukiwanie... Ukończone”⁹.

Stwierdzenia, najbardziej uwidaczniające się w cytowanym fragmencie, sprowadzają się do dwóch: 1) poprzez narodzenie Jezusa Chrystusa zostaje ustanowiona szczególna relacja między Bogiem a człowiekiem; 2) relacja ta konkretyzuje się w odkupieniu. Relację Chrystusa do ludzi określa nagromadzenie takich wyrażeń jak: „z”, „dla”, „między”, które wskazują na uniżenie się Boga, na Jego niepowtarzalne wejście w historię, a przez to na ogromne dowartościowanie człowieka. Chrystus stał się pożywieniem (jak mówi inny fragment), przebaczeniem, Odkupicielem i wreszcie pocieszeniem. Na odkupieńczą rolę Chrystusa wskazuje powtórzone kilkakrotnie słowo „Odkupiciel” oraz stwierdzenie: „Przebaczenie grzechu. Przebaczenie grzeszników”¹⁰. Autor dostrzega więc w omawianym wydarzeniu z historii zbawienia przede wszystkim rolę zbawczą, odkupieńczą, ale wskazuje także na przemianę świata, jaka dokonała się dzięki temu, że Bóg narodził się jako człowiek. Zmieniła się diametralnie sytuacja życiowa każdego człowieka. Ciemność, chłód i smutek, charakteryzujące tę sytuację, zostają pokonane. Mamy więc do czynienia z egzystencjalną aplikacją prawdy teologicznej, co charakterystyczne jest zresztą dla większości omawianych utworów. Chrystus z tego wiersza jest więc w pewnym sensie Chrystusem „dla mnie”. Można tu mówić o próbie pogodzenia chrystocentryzmu z pewną odmianą antropocentryzmu, podkreślającego wartość człowieka, która jest jednakże zakotwi-

⁹ „Amore senza fine. In quella fredda notte di censimento viene data alla luce la Luce. Dio con noi. Dio per noi. In quella misera e sporca mangiatoia riposa il Redentore, umile. Quel Redentore che, fin dal suo primo alito di vita, dona tutto se stesso. In una mangiatoia. (...) Quel Redentore che si fa cibo per gli uomini. In una mangiatoia. Quel Redentore fatto d'Amore. Creato dall'Amore. Amore senza fine. Lui è in mezzo a noi. In una mangiatoia. E il buio non è più così buio. E il freddo non è più così freddo. E l'afflizione è stata consolata. La ricerca... Conclusa” (M. Pizzagalli, *Mangiatoia*, w: *Terzo Premio Nazionale di Poesia Religiosa „San Sabino”*, Torreglia 2005, s. 114. Zbiór cytowany dalej jako 3PN).

¹⁰ Tamże.

czona w niezmiernej miłości Boga, wyrażającej się w fakcie, iż Bóg staje się człowiekiem dla człowieka.

Motyw Bożego Narodzenia odnajdujemy także w utworze *Attesa* (Oczekiwanie). Jest to właściwie przywołanie tego wydarzenia, mające na celu zwrócenie uwagi na obojętność obecnego świata wobec prawdy przyniesionej przez Chrystusa. Świat przedstawiony jest jako społeczność obojętna na głos Zbawiciela, gdyż głos ten jest zagłuszany przez hałas współczesności¹¹. Przywołanie wydarzenia historiozbowczego wydaje się tu pretekstem do oskarżenia cywilizacji Zachodu o odchodzenie od wartości chrześcijańskich, a skłanianie się ku bezideowej ponowoczesności. Po raz kolejny motyw chrystologiczny jest punktem wyjścia do refleksji na temat człowieka i współczesnego świata.

Skargę na mentalność i naganne postępowanie współczesnego człowieka znajdziemy również w utworze *Natale* (Boże Narodzenie). Zauważamy tam zestawienie kochającego Chrystusa i obojętność świata, która, według autora, charakteryzuje obecną epokę. Wyraźnie widoczna jest też tęsknota za przewyciężeniem tego kontrastu¹².

Krótkie spojrzenie na powyższe utwory pozwala zauważyć wyrażoną przez autorów świadomość ubóstwa tego świata, gdy Chrystus nie jest w nim w pełni akceptowany, a człowiek nie dostrzega faktu, że tylko w Nim jest pełnia sensu. Wydarzenie Bożego Narodzenia staje się więc swoistym pretekstem do spojrzenia na człowieka oraz do mentalnego zdystansowania się od coraz bardziej dechrystianizującego się świata. Patrząc z innej strony, można tu dostrzec tęsknotę do chrystostktałności życia i postępowania oraz do chrystocentryzmu podmiotowego, czyli realizującego się w każdym człowieku. Mamy tu do czynienia z poetycką odsłoną myśli wyrażonej przez ks. prof. J. Szymika: „(...) z naszą kulturą będzie dobrze wtedy, gdy będzie ona realizowała w sobie paradygmat inkarnacji, czyli kiedy będzie budowana według wzorca, który płynie z cudu Wcielenia Boga. Tzn. kiedy Wcielenie Boga będzie dla niej podstawowym sposobem realizowania człowieczeństwa, czyli tworzenia autentycznie ludzkiej kultury”¹³.

¹¹ „Il tuo vagito/ si perde/ nei rumori assordanti e frenetici/ di una civiltà logora/ e senza più desiderii” (F. Castelluzzo Dainelli, *Attesa*, w: 3PN, s. 56).

¹² Najbardziej charakterystyczny fragment utworu stwierdza: „Gesù che ti innamorì/ di noi uomini di colpa/ uomini che sprecano/ il tuo tempo allegramente/ e che non sanno perdonare” (I. Rossi Urtoler, *Natale*, w: 3PN, s. 123).

¹³ *Spotkanie teologii z literaturą. Z księdzem profesorem Jerzym Szymikiem, teologiem, poetą, członkiem watykańskiej Międzynarodowej Komisji Teologicznej, autorem trzydziestu paru książek naukowych, poetyckich, eseistycznych rozmawia Paweł Pomianek*, <http://www.tolle.pl/w/4> (20.08.2010).

3.2. NAUCZANIE I CUDA CHRYSYTA

Chociaż tytuł powyższego paragrafu jest bardzo ogólny i można w nim zmieścić wiele zagadnień chrystologicznych, nam głównie chodzi o dostrzeżenie w omawianej poezji inspiracji płynących z poszczególnych momentów ziemskiego życia Jezusa, a więc z prawd zawartych w Jego nauczaniu oraz z dokonanych przez Niego cudów.

Właściwie w bardzo wielu utworach znajdziemy bliższe lub dalsze nawiązania do poszczególnych prawd nauczanych przez Chrystusa. Niekiedy jednak są one wyeksponowane w bardziej wyraźny sposób i opatrzone komentarzem poetyckim, albo potraktowane jako klucz do zrozumienia prawideł rządzących światem lub postępowaniem człowieka. Szczególnie ciekawy pod tym względem jest wiersz *Vi do un comandamento nuovo* (Daję wam przykazanie nowe). Utwór ten jest w zasadzie dość pesymistyczną charakterystyką ludzkiego postępowania oraz dążenia do zdobywania określonych dóbr ziemskich za wszelką cenę. Znajdziemy w nim wojnę, sprzeczności społeczne, zaślepienie i podatność człowieka na samooszukiwanie się. Charakterystyczny jest następujący fragment:

Zanurza człowiek swój krok w piaskach niepewności
albo wierząc że ma skrzydła
wzłata dumnie aby zdobywać woskowe obłoki
które później znajdują ujście w burzowej toni¹⁴.

Nietrudno znaleźć tu intencjonalne nawiązanie do mitologicznego lotu Ikara, który był wielokrotnie wykorzystywany w sztuce¹⁵. Autorka nie zatrzymuje się jednak ani na samym wysiłku człowieka, ani na jego symbolicznym wyobrażeniu, ale zmierza ku poincie, którą jest stwierdzenie, iż nowe przykazanie dane ludziom przez Jezusa spotyka się z odrzuceniem, ponieważ „(...) człowiek pije z innego kielicha/ i rośnie chwast na jego polu”¹⁶.

Smutna konkluzja mówiąca o praktycznym odrzuceniu nauczania Jezusa jest wnioskiem płynącym z obserwacji świata. Można więc stwierdzić, że głównym zagadnieniem wiersza jest kondycja moralna współczesnego człowieka i jej zestawienie z nauką Chrystusa.

¹⁴ „Affossa l'uomo il passo in sabbie d'incertezza/ o credendosi l'ali/ s'alza in volo superbo a conquistare nuvole di cera/ che poi sfogano in gorgi di tempesta” (A. Tafuri, *Vi do un comandamento nuovo*, w: 2PN, s. 128).

¹⁵ Jednym z najciekawszych przedstawień wspomnianej sceny jest obraz *Pejzaż z upadkiem Ikara* Pietera Bruegla (starszego), który stał się inspiracją utworu Jacka Kaczmarskiego *Upadek Ikara*.

¹⁶ A. Tafuri, *Vi do un comandamento nuovo*, w: 2PN, s. 128. W wyrażeniu „inny kielich” można dostrzec nawiązanie do „kielicha demonów” z 1 Kor 10,21, natomiast „chwast” może nawiązywać do Rdz 3,18 lub Mt 13,24-30.

Idąc tropem cudów Jezusa, docieramy do utworu *Il lebbroso* (Trędowaty), w którym znajdujemy bezpośrednie nawiązanie do sytuacji opisanej w Mk 1,40-45, a więc do uzdrowienia trędowatego. Wiersz stanowi niejako poetycką wersję wspomnianego wydarzenia, jednak tym, co wydaje się szczególnie istotne dla autora, jest próba utożsamienia trędowatego z Ewangelią ze współczesnym człowiekiem, który szuka uzdrowienia. Współczesnym trędem jest opuszczenie, przygnębienie, smutek, a więc choroby ducha¹⁷.

Analogiczny wydzźwięk ma inny wiersz z tego samego zbioru, *Scendi dal sicomoro...* (Zejdź z sykomory...). Znowu sytuacja ewangeliczna, tym razem dotycząca Zacheusza, jest poetycko sparafrazowana, a następnie zaaplikowana do życia współczesnego człowieka. Podmiot liryczny zostaje utożsamiony z Zacheuszem i tak jak celnik z Ewangelią staje się posłuszny wezwaniu Chrystusa¹⁸.

To samo wydarzenie ewangeliczne stało się osnową dla utworu *Passando per Gerico* (Przechodząc przez Jerycho). Inaczej jednak niż w poprzednim wierszu, nie ma tu oceny człowieka, świata, czy innych odniesień aktualizujących. Jest natomiast spotkanie Zacheusza z Jezusem opowiedziane niejako z zewnątrz oraz próba opisanego głębokiego przeżycia, jakim było dla celnika to wydarzenie. Charakterystyczne jest podkreślenie przemiany dokonującej się w człowieku na skutek relacji zaistniałej między nim a Chrystusem¹⁹. Doświadczenie to można uogólnić, przenosząc je na płaszczyznę relacji między każdym człowiekiem otwartym na głos Boży a Zbawicielem.

Nauczanie i cuda Chrystusa, stanowiące przedmiot rozważań autorów, prowadzą do refleksji nad duchową kondycją i egzystencjalnymi problemami współczesnego człowieka. Chrystus nauczający i uzdrawiający jawi się jako ktoś, kto jest w stanie także dzisiaj uzdrawiać ciała i dusze ludzi uwikłanych w codzienność.

3.3. MEKA I ŚMIERĆ CHRYSTUSA

Poszukując inspiracji poetyckich płynących z męki i śmierci Chrystusa, znajdujemy w analizowanych zbiorach kilka utworów, które bezpośrednio podejmują te tematy. Najpierw warto zwrócić uwagę na dwa wiersze, które nawiązują do modlitwy Jezusa w Getsemani. Utwór *Al Getsemani* (W Getsemani) stanowi poetycką refleksję nad wydarzeniem ewangelicznym i dobitnie podkreśla cierpie-

¹⁷ Najbardziej charakterystyczny jest następujący fragment: „Divino Maestro, la Tua tenerezza/ di strugge ogni asprezza nell'uomo che Ti cerca/ all'uomo avvilito sai dare l'amore/ l'amore infinito”. A. Rosa, *Il lebbroso*, w: 2PN, s. 119.

¹⁸ Por. M. C. Tiberi, *Scendi dal sicomoro...*, w: 2PN, s. 32.

¹⁹ Wyrażają to chociażby słowa: „Allora apristi gli argini del tuo cuore e/ come un torrente impetuoso/ di acqua viva, scendesti ai suoi piedi rinato./ Fiducioso... gettasti la maschera/ che più non ti apparteneva” (A. Voltolina, *Passando per Gerico*, w: *Quarto premio nazionale di Poesia Religiosa „San Sabino”*, Torreglia 2007, s. 112. Zbiór cytowany dalej jako 4PN).

nia duchowe Chrystusa, poprzedzające cierpienia cielesne, które wkrótce mają Go spotkać. To wszystko, co dokonało się w Getsemani, było preludium męki i śmierci, które Chrystus podjął jak stwierdza autor „dla naszego zbawienia” oraz „dla ludzkiego zbawienia”²⁰. Brak jednak bezpośredniego odwołania do sytuacji aktualnej. Nieco inaczej scenę tę przedstawia wiersz *L'orto degli ulivi* (Ogród oliwny). Obraz ewangeliczny stanowi tutaj tło dla refleksji autora, która idzie w kierunku oskarżenia ludzkości o odejście od modlitwy, a co za tym idzie, od miłości do Chrystusa²¹.

Inne utwory, nawiązujące bezpośrednio do męki i śmierci Chrystusa, zazwyczaj zawierają pewną myśl odnoszącą wydarzenie historiozbowcze do sytuacji człowieka uwikłanego w sprawy tego świata. Znajdziemy tam chociażby utożsamienie podmiotu lirycznego z Dobrym Łotrem, dokonującym refleksji nad śmiercią Chrystusa i nad łaską, której źródłem jest Ukrzyżowany²². Dostrzeżemy podkreślenie ponadczasowego wymiaru męki Chrystusowej, gdy czytamy słowa oskarżające dzisiejszy świat o ciągle przysparzanie cierpień Zbawicielowi, który wciąż prosi Ojca o przebaczenie dla ludzi nadal niewiedzących, co czynią²³. Znajdziemy również utożsamienie niewinnie cierpiącego Chrystusa z młodym człowiekiem, który zginął w wypadku. Cierpienie matki staje się tam wołaniem do Boga o zrozumienie sensu tego tragicznego wydarzenia. Jednak paralelizm ze śmiercią Chrystusa każe myśleć o nadziei i zaufaniu Bożym planom²⁴.

Wśród tematów związanych ze śmiercią Chrystusa nie może brakować motywu Matki Bolesnej. Przykładem wykorzystania tego motywu jest wiersz *La pietà* (Pieta), ukazujący boleść Matki nad zdjętym z krzyża Synem. Znajdziemy tam porównanie Chrystusa do innych zamordowanych synów zrozpaczonych matek, a więc do tragedii przeżywanych bardzo często w dzisiejszym świecie. Co jednak charakterystyczne dla tego utworu, jak i dla innych rozważających tajemnicę śmierci Jezusa, to nadzieja na pokonanie perspektywy śmierci. Treść nie zamyka się rozważaniem nad okrucieństwem śmierci, ale wskazuje drogę ku zmartwychwstaniu²⁵. Podobną wizję prezentuje utwór *Crocifisso* (Ukrzyżowany), analizujący relację między człowiekiem a Chrystusem. Istnienie tej relacji stanowi zadatek przemiany, która dokona się wraz z przejściem do wieczności oraz zmartwychwstaniem²⁶.

²⁰ E. Spadoni, *Al Getsemani*, w: 4PN, s. 98-99.

²¹ „Se gli uomini tutti/ sostassero in preghiera/ sotto quelle fronde/ di misticismo cariche,/ Gesù, noi tutti/ Ti ameremmo di più” (M. Fumagalli Nettuno, *L'orto degli ulivi*, w: 3PN, s. 84-85).

²² Por. N. Liverani, *Il giubileo del Buon Ladrone*, w: 1PN, s. 28.

²³ Por. A. Tafuri, *Crocifisso ancora*, w: 2PN, s. 129.

²⁴ Por. A. Baruffaldi, *Eli, Eli, Lamà sabactàni?*, w: 2PN, s. 47.

²⁵ Por. C. Carmela, *La pietà*, w: 2PN, s. 62.

²⁶ Por. A. Giovagnini, *Crocifisso*, w: 3PN, s. 91.

Perspektywa zmartwychwstania ukazuje typowo chrześcijańską wizję rozwiązania problemu śmierci, która, postrzegana jedynie na płaszczyźnie materialnej, prowadziłaby do beznadziei. Zmartwychwstanie okazuje się antidotum na śmierć, ból i cierpienie, czyli najbardziej traumatyczne doświadczenia człowieka. Dzięki Chrystusowi otwiera się perspektywa życia.

3.4. ZMARTWYCHWSTANIE

Sygnalizowane powyżej zmartwychwstanie jest kolejnym z zagadnień, które wywarły wpływ na charakter i treść omawianej poezji. Trudno jednak znaleźć utwory, które odnosiłyby się tylko i wyłącznie do tej tajemnicy, albo opiewałyby Zmartwychwstałego. Zazwyczaj zmartwychwstania jest wspomniane w związku ze śmiercią Chrystusa. Warto zwrócić uwagę na dwa wiersze, w których znajduje się ono na pierwszym planie. Utwór *Resurrezione* (Zmartwychwstanie), omawiając dramat Kalwarii, poświęca też wiele miejsca tajemnicy zmartwychwstania jako takiej. Jest to refleksja poetycka na temat wspomnianych wydarzeń, która ostatecznie chce zwrócić naszą uwagę na związek między zmartwychwstaniem Chrystusa a zmartwychwstaniem każdego człowieka²⁷. Wiersz *Alba di Pasqua* (Świt Wielkanocy), nawiązując do wyjścia Izraelitów z Egiptu, koncentruje się na wydarzeniu Chrystusa, który zwyciężył śmierć i dał ludzkości nadzieję²⁸.

Analizując utwory ze wszystkich czterech zbiorów, można stwierdzić, że temat zmartwychwstania, mimo, iż pojawia się czasem jako jeden z motywów teologicznych, nie jest jednak zbyt często podejmowany. Jeśli już, to pojawia się jako rozwiązanie problemu śmierci oraz znak tęsknoty za lepszym światem.

3.5. INNE INSPIRACJE

Oprócz wspomnianych wyżej zagadnień znajdziemy w interesujących nas utworach wiele odniesień do tematów chrystologicznych, które trudno sklasyfikować, czy też zaliczyć do określonej kategorii. Są to ogólne odniesienia do Chrystusa jako Zbawiciela, Odkupiciela, Mistrza, czy Nauczyciela prawdy. Często zagadnieniem pierwszorzędym jest sytuacja człowieka żyjącego w określonym kontekście kulturowym i społecznym i odwołującego się do wartości, których źródłem i nosicielem jest Chrystus. Bardzo często jest On postrzegany jako pewien punkt odniesienia symbolizujący wartości, czy też świat doskonały, będący przedmiotem tęsknoty.

---

²⁷ Por. E. Spadoni, *Resurrezione*, w: 3PN, s. 130-132.

²⁸ Por. N. Liverani, *Alba di Pasqua*, w: 2PN, s. 96.

4. WNIOSKI

Po tej dość pobieżnej analizie utworów poetyckich, składających się na interesujące nas zbiory, można pokusić się o pewne wnioski. Spróbujmy więc odpowiedzieć na pytania postawione na początku artykułu. Po pierwsze, jakie jest miejsce Chrystusa w świecie chrześcijan epoki ponowoczesnej? Na podstawie przeprowadzonych skrótowych i pobieżnych analiz można stwierdzić, że tajemnice życia Jezusa stanowią jeden z najważniejszych punktów zainteresowania człowieka wierzącego. Wprawdzie najliczniejsze są ogólne odniesienia religijne, ale utwory odwołujące się bezpośrednio do Chrystusa wskazują na pewien naturalnie zakorzeniony chrystocentryzm refleksji teologicznej, jaki ma miejsce w poezji. Z pewnością poezja religijna nie stawia sobie za zadanie budowania traktatów teologicznych, ale raczej wyraża pewną religijność, czy też jest przejawem określonej wiary. Dlatego analizowane utwory nie wnoszą wiele na drodze do pogłębienia refleksji teologicznej nad poszczególnymi kwestiami chrystologicznymi. Nie tego zresztą poszukujemy.

O wiele ciekawsze jest to, jaki obraz chrześcijanina wyłania się z inspiracji chrystologicznych, podjętych przez poetów. Wydaje się, że przede wszystkim jest to obraz człowieka wierzącego, który szuka swego miejsca w świecie oraz miejsca dla Chrystusa w sobie. Wprawdzie spotykamy utwory będące w pierwszym rzędzie refleksją nad tajemnicami życia Chrystusa, czy też stanowiące kontemplację Jego osoby, ale zazwyczaj dostrzec w nich można pewne odniesienia do rzeczywistości współczesnej. W większości przypadków mamy jednak do czynienia przede wszystkim z aktualizacją przesłania ewangelicznego i próbami refleksji nad sytuacją człowieka współczesnego, a motywy chrystologiczne służą za punkt oparcia w szukaniu odpowiedzi na egzystencjalne problemy współczesności.

W omawianej poezji znajdujemy wyraźne doniesienia do tajemnicy Wcielenia. Fakt, iż Syn Boży stał się jednym z nas i przyjął nasz los, jest szczególnie mocno odczuwany przez autorów. Owo maksymalne zbliżenie Boga do człowieka dowartościowuje tego drugiego, daje mu nadzieję i perspektywę wyrwania się z zakłętego kręgu świata materialnego. Zwrócenie uwagi na Boga-człowieka jest w rzeczywistości podkreśleniem rangi człowieka. Na błędzące między wierszami pytanie: *Cur Deus homo?*, poeci nie tyle odpowiadają: „dla odkupienia ludzkości i wybawienia jej od grzechu”, albo „dla przebóstwienia człowieka”, ale raczej: „dla mnie”, to znaczy, Syn Boży stał się człowiekiem, aby być remedium na wszystkie bolączki ludzkości. Jedną z podstawowych bolączek jest brak sensu, albo nastawienie egoistyczno-materialistyczne. Chrystus wydaje się (bardziej potencjalnym niż aktualnym) rozwiązaniem tego problemu. Lwia część problemów podejmowanych przez poetów dotyczy życia „tu i teraz”. Nie są to jedyne problemy i tęsknoty przyziemne. Zakres potrzeb człowieka wydaje się nie zamykać jedynie do świata materialnego, ale pozostaje otwarty na wieczność. Pojawia się

więc temat zbawienia, ale znajduje się on raczej na dalszym planie, gdyż przesłonięty jest tym, co aktualne, bezpośrednie i ewidentne.

Charakterystyczny jest też fakt, iż większość poetyckich wypowiedzi, nawiązujących do osoby i dzieła zbawczego Jezusa Chrystusa, jako przedmiot ma sytuacje z Jego życia. Są to parafrazy scen ewangelicznych, które zmierzają do uwypuklenia pewnych kwestii istotnych dla ludzi żyjących w dzisiejszym świecie. To wskazuje na fakt, iż wprawdzie poezja ta jest refleksją ludzi wierzących, ale jednocześnie uwikłanych w codzienne problemy, szukających rozwiązań, a przede wszystkim szukających siebie. Nic dziwnego, że Chrystus poetów, których utwory znalazły się w omawianych zbiorach, jest „Chrystusem dla mnie”. Bardziej niż jako Zbawiciel i Bóg-Człowiek jest On postrzegany jako Nauczyciel i Przewodnik. Czy staje się On więc jedynie *guru* dla poszukujących? Idąc tym tropem, można by wyrażać obawę, iż świadomość religijna współczesnych chrześcijan, uzewnętrzzniona w omawianych utworach, ześlizguje się w stronę ogólnie pojętej religijności, która charakteryzuje kulturę ponowoczesną. Analizując wspomniane utwory, trzeba chyba jednak skłaniać się bardziej ku twierdzeniu, iż współczesny chrześcijanin, zanurzony w sprawy tego świata, próbuje w Chrystusie odnaleźć Drogę, Prawdę i Życie, chociaż akcent jest położony na Drogę. Wspomniany wcześniej naturalny chrystocentryzm refleksji poetyckiej spotyka się tu z mniej lub bardziej uświadomionym antropocentryzmem. Zetknięcie to znajduje jednak swoje rozwiązanie w osobie Chrystusa.

Także odwoływanie się do wydarzeń, tak istotnych jak męka i śmierć Chrystusa, wskazuje z jednej strony na głębokie odczuwanie wagi tych faktów historycznych, a z drugiej na odczuwanie bliskości Jezusa właśnie poprzez to, iż dla nas i dla naszego zbawienia oddał życie na krzyżu. Męka i śmierć Chrystusa znajdują, według poetów, odniesienie do sytuacji ludzi żyjących dziś. Owo egzystencjalne spojrzenie na te wydarzenia jest jednak tylko jednym z poziomów refleksji. Na innym poziomie znajdujemy ewidentne odniesienia soteriologiczne i eschatologiczne. Zastanawiać może tylko znikoma liczba utworów odwołujących się bezpośrednio do zmartwychwstania. Być może prawda ta jest odczytywana jako bardziej odległa niż inne.

Obraz chrześcijanina, który wyłania się z analizy zbiorów poezji, które wzięliśmy pod uwagę, jest dość złożony. Przede wszystkim jest to chrześcijanin świadomy, dokonujący refleksji nad sobą i nad światem, odważnie odwołujący się do Chrystusa, szukający w Nim Drogi przez życie i uznający znaczenie tajemnic chrystologicznych jako drogowskazów dla człowieka współczesnego. Jest to chrześcijanin zanurzony w rzeczywistość tego świata i odczuwający ciężar tego uwikłania. Jest on dzieckiem epoki, w której przyszło mu żyć, a której zła i kontrastów jest świadom. Pragnie się on zdystansować od tego, czego nie akceptuje, bo uderza to w godność człowieka, albo tego człowieka krzywdzi. Chrystus od-

czytywany jest jako znak sprzeciwu wobec tego, co na świecie jest nieakceptowalne. Owo dystansowanie się od świata stanowi oznakę chęci przemiany rzeczywistości, a jednocześnie oznakę bezradności wobec procesów w niej zachodzących, które zwracają się przeciwko człowiekowi. Jedynym prawdziwym źródłem nadziei pozostaje Jezus Chrystus. Wprawdzie ta nadzieja w pierwszym rzędzie odnosi się często do rzeczywistości ziemskiej, ale jednak w ostatecznym wymiarze zrealizuje się w wieczności.

Chociaż wiara w Chrystusa charakteryzująca chrześcijanina podmiotu omawianych utworów, jest oczywista i głęboko zakorzeniona w jego życiu, to jednak jest ona nieco zabarwiona subiektywizmem i indywidualizmem. Chrystologiczne prawdy wiary nie tyle postrzegane są przez niego jako źródło refleksji i kontemplacji prowadzące do poznania ich głębi, ile raczej ukierunkowują jego moralność i praktykę życiową oraz stanowią receptę na rozwiązanie najbardziej aktualnych problemów. Koniec końców należy jednak stwierdzić, że taki chrześcijanin to człowiek poszukujący, ale jednocześnie niezagubiony, ponieważ Chrystus wskazuje mu kierunek i cel.

Omówione tutaj pokrótce inspiracje chrystologiczne w analizowanych utworach poetyckich rzucają światło na rozumienie wiary, wyrażanie jej oraz pozwalają zbudować duchowy portret chrześcijanina żyjącego w epoce, w której przyznawanie się do chrześcijaństwa staje się wyzwaniem. Proces przeobrażania świata, przez który przeszło społeczeństwo włoskie, a więc społeczeństwo autorów omawianych utworów, jest coraz bardziej aktualny również dla rzeczywistości polskiej. Przemiany społeczno-kulturowe, z jakimi mamy do czynienia obecnie, dokonują się w naszym kraju w postępie geometrycznym. Wywiera to olbrzymi wpływ na kwestię wiary w ogóle oraz na postrzeganie miejsca Jezusa Chrystusa w przestrzeni życiowej Polaka początków XXI w. Na kanwie refleksji nad poezją włoską rodzi się pytanie: czy proces, o którym mowa, pobudzi polskie chrześcijaństwo do głębszej samorefleksji i do prób pogłębienia swojej tożsamości, czy też stanie się powodem spłylenia i degradacji zmysłu religijnego?

***

Poezja religijna, która jedną z podstawowych inspiracji odnajduje w osobie, nauczaniu i dziele zbawczym Jezusa Chrystusa, odkrywa najgłębsze pokłady chrześcijańskiej duszy. Jest ona zwierciadłem odbijającym światło objawienia Bożego, ale także ukazującym głębię dążeń i tęsknot chrześcijanina obecnej doby. Analiza utworów poetyckich inspirowanych chrystologią pozwala nakreślić duchową sylwetkę chrześcijanina żyjącego wiarą, a jednocześnie zanurzonego w świat, często przeniknięty antywartościami. Jest to chrześcijanin świadom swej tożsamości, wyznający z odwagą wiarę w Chrystusa i w Nim szukający rozwiązania tajemnic swej egzystencji. Zanurzenie w świat sprawia, że jest to człowiek

poszukujący, ale nie zagubiony, ponieważ Chrystus stanowi dla niego niezmienny punkt odniesienia. Autentyczne zakotwiczenie refleksji tegoż właśnie świadomego chrześcijanina w chrystologii sprawia, że antropocentryzm jego oczekiwania wypełnia się i nabiera sensu w chrystocentryzmie wiary szukającej zrozumienia.

ISPIRAZIONI CRISTOLOGICHE NELLA POESIA RELIGIOSA ITALIANA ALL'INIZIO DEL XXI SECOLO. SOMMARIO

Nella riflessione teologica contemporanea la letteratura, e in modo particolare la poesia, trovano un posto sicuro, soprattutto in quanto *loci theologici*. Codesto articolo non vuole essere però un'analisi della questione menzionata, ma piuttosto un tentativo di far vedere la poesia come la strada per scoprire alcune dimensioni della fede dell'uomo d'oggi. Come fonte della ricerca viene presa la raccolta di poesie (4 volumi) intitolata *Premio Nazionale di Poesia Religiosa „San Sabino”*. In modo particolare l'attenzione dell'autore è rivolta alle ispirazioni cristologiche presenti nelle poesie prese in esame. Si tratta cioè di individuare la concreta visione di Cristo e di alcuni temi cristologici, espressi dagli autori, per rispondere alle domande sul collegamento tra la fede vissuta e le aspettative esistenziali del cristiano degli inizi del XXI secolo. Cosiddette ispirazioni cristologiche vengono schematicamente divise in cinque gruppi: 1) l'incarnazione e il Natale; 2) l'insegnamento e i miracoli di Cristo; 3) la sofferenza e la morte di Cristo; 4) la risurrezione; 5) altre ispirazioni. Seguono le conclusioni. Dalla riflessione risulta che per il cristiano dell'inizio del XXI secolo il Cristo è uno dei principali punti d'interesse. Si può scorgere un certo cristocentrismo della riflessione teologica, ma cristocentrismo soggettivo ed esistenziale. Le analisi delle poesie ispirate alla cristologia ci permettono di abbozzare una visione del cristiano. È un cristiano consapevole della propria identità, uomo che confessa con coraggio la fede in Cristo. In lui cerca la via e la soluzione dei misteri dell'esistenza. Contemporaneamente è un cristiano immerso nel mondo, vuol dire uomo che cerca, ma che non si sente perduto, perché appunto è il Cristo ad indicargli la direzione e la meta. Il cristocentrismo della riflessione e l'antropocentrismo delle aspettative esistenziali vengono conciliati.